

УДК 631.115.8

O. Sidorchuk, PhD, professor, corresponding member NAANU,

V. Duganets, candidate of Technical Sciences,

O. Bereziuk, assistant State Agrarian and Engineering University in Podilya

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SERVICE COOPERATIVES

Abstract. *It's deconstruct modern system of agricultural production in Ukraine, which is the result of adaptation of the agricultural sector to the real functioning in conditions of kvazirynkovoyi economy.*

But the concentration and growth of production does not lead to adequate growth of rural incomes, but only to the polarization of income and distress small and medium producers in rural areas.

It's investigated the current state and trends of development of agricultural service cooperatives in Ukraine, discovered and analyzed the factors that hinder the establishment and functioning of agricultural service cooperatives.

Particular emphasis is placed on the contradictions of state regulatory impact on the development of agricultural service cooperatives.

Regardless of the level of economic development and political system, state's governments are considering agricultural cooperation not only as a tool to enhance the competitiveness of small and medium producers, but also as a basis for sustainable rural development and food security.

The system of agricultural cooperatives in countries that are currently leaders in it's development, evolved as a response to the challenges faced by farmers in the process of development of a market economy.

Based on national and international experience is proposed and proved solutions to the problems of agricultural cooperatives.

Keywords: *agricultural service cooperatives, agricultural service cooperative, small and medium agricultural producers, government regulation of agricultural service cooperatives.*

О.В. Сидорчук, доктор технічних наук, професор, член-кореспондент НААНУ,

В.І. Дуганець, кандидат технічних наук, доцент,

О.Г. Березюк, асистент ПДАТУ

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

Досліджено сучасний стан і тенденції розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні; виявлено та проаналізовано чинники, що гальмують створення і функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Особливий акцент зроблено на суперечності державного регуляторного впливу на становлення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Незалежно від рівня економічного розвитку та політичного устрою, уряди держав розглядають сільськогосподарську кооперацію не лише як інструмент підвищення конкурентоздатності малих і середніх сільськогосподарських виробників, а й як запоруку сталого розвитку сільських територій та продовольчої безпеки країн.

На основі вітчизняного і зарубіжного досвіду запропоновано та обгрунтовано шляхи вирішення проблем розвитку сільськогосподарської кооперації.

Ключові слова: *сільськогосподарська обслуговуюча кооперація, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, малі та середні сільськогосподарські виробники, державне регулювання сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Специфікою українського сільськогосподарського виробництва є поєднання трьох напрямів: великотоварного виробництва, фермерства та особистих селянських господарств. Великотоварне сільськогосподарське виробництво в Україні вже склалося. За рахунок застосування сучасних технологій, потужної, високопродуктивної техніки, контролю ринків збуту воно має низьку собівартість продукції і, відповідно, високий прибуток.

Водночас малі, а часто і середні господарства (ті ж особисті селянські та фермерські господарства), не спроможні конкурувати з великими за собівартістю, програють в конкурентній боротьбі за ринки збуту, не мають можливості виходу на зовнішні ринки, виходять з бізнесу. Обмеженість власних ресурсів не дає можливості кожному з них поодиночки застосовувати сучасні технології виробництва, зберігання та переробки продукції, пропонувати на ринок гуртові партії виробленої продукції.

Зниження питомої ваги малого та середнього сільськогосподарського бізнесу на користь великотоварного індустріалізованого

виробництва призводить не лише до низки соціально-економічних проблем на селі, але й до підвищення залежності від великого капіталу, знижує передбачуваність і прогнозованість аграрного ринку.

Світовий досвід переконує, що об'єднання малих і середніх сільськогосподарських виробників у сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи сприяє зміцненню їх позицій на ринку, дає можливість отримувати більшу додану вартість, дозволяє зробити успішним малий та середній сільськогосподарський бізнес. Осмислення значення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та її проблем в сьогоденних реаліях сприятиме досягненню стратегічних цілей державної аграрної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Поряд з працями основоположників кооперативного руху Ф. Буше, У. Кінга, Р. Оуена, Ф. Райффайзена, А. Чайнова, українських піонерів та провідників кооперативного руху К. Левицького, Б. Мартоса, М. Туган-Барановського ідеї поширення сільськогосподарської кооперації посідають особливе місце в працях вітчизняних вчених С. Бабенка, О. Гафурової, М. Гриценка, В. Зіновчука, Р. Корінця, М. Маліка, В. Масіна, О. Могильного, Л. Молдован, П. Саблука та ін. Ними напрацьовано теоретичні основи, на базі яких можна робити певні узагальнення, проводити подальші дослідження та використовувати їх в практичній роботі, узагальнено світовий досвід кооперативного руху, обґрунтовано економічні механізми функціонування сільськогосподарських кооперативів.

Проте і сьогодні сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи (СОК) як на етапі створення, так і функціонування стикаються зі значними проблемами, які вимагають удосконалення підходів до їх вирішення.

Формулювання цілей статті: обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо вирішення окремих проблем створення та функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Малий і середній сільськогосподарський бізнес є основою продовольчої безпеки

і стабільності аграрного сектору економіки переважної більшості розвинутих країн світу.

За даними Держкомстату України про діяльність сільського господарства України 2013 року [1, 2], площа сільгоспугідь станом на 01.01. 2014 року становила 41,5 млн. га. У користуванні приватних домогосподарств (термінологія Держкомстату) перебувало 38,4% або майже 17 млн. га сільгоспугідь.

Того ж 2013 року ними вироблено 97% картоплі, 92 – баштанних культур, 88 – овочів, 81 – плодів і ягід, 21% зерна. У них сконцентровано 68% великої рогатої худоби (в т. ч. корів – 77,5%), 51 – свиней; 85,7 – овець та кіз; 46,2% птиці.

І хоча кількість тракторів в цих господарствах зростає на 2,5-3% щорічно, а міні-техніки – на 30-40% [3], в більшості з них рівень механізації основних виробничих процесів залишається низьким, 47-59% з них при обробітку землі використовують як трактори, так і ручну працю [1]. Міні-техніка полегшує працю селян лише на певних технологічних операціях в рослинництві. Щодо тваринництва, то там переважає важка і малопродуктивна ручна праця.

Значна роздрібненість малих сільськогосподарських виробників, відсутність єдиної цінової політики, відсутність можливості забезпечення інших функцій (зберігання, формування товарних партій, первинна обробка/доробка продукції тощо) призводить до втрати значної частини доходів. Частка виробника у кінцевій ціні сільськогосподарської продукції для цієї категорії становить: по яловичині – менше 40%, по молоку – майже 30, овочах – 20% [5]. Це зумовлює не вигідність для них існуючих каналів реалізації своєї продукції.

З іншого боку, ринок не може запропонувати цим господарствам вищий рівень цін, виходячи з наявного набору функцій, які вони виконують, та ризиків, що притаманні даній категорії постачальників. Зокрема, це відсутність потужностей для зберігання, відсутність можливостей формування товарних партій необхідних розмірів та елементарної обробки продукції (наприклад, охолодження молока та м'яса), наявність високого ризику поставки небезпечної продукції.

Розвиток сучасних інтеграційних процесів ставить нові вимоги щодо якості і безпечності сільськогосподарської продукції. Для забезпечення можливості офіційного збуту сільськогосподарські виробники повинні дотримуватись необхідних вимог безпечності, що можливо лише за рахунок технологічного і технічного оновлення виробництва (спеціальні пункти забою, уникнення контакту молока з навколишнім середовищем, швидке охолодження молока тощо).

Для забезпечення рентабельного виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції малим і середнім виробникам необхідна практична реалізація агротехнологічних, технічних та організаційних заходів, а також раціональне їх поєднання.

Одним з перспективних напрямів розв'язання зазначених проблем може стати розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації як одного з пріоритетних напрямків державної аграрної політики. СОК є способом економічного самозахисту і взаємодопомоги сільськогосподарських товаровиробників на основі об'єднання їх зусиль та ресурсів з метою зменшення витрат, що пов'язані з провадженням господарської діяльності, та збільшення доходів за рахунок участі у формуванні доданої вартості на всіх етапах перетворення сільськогосподарської продукції в кінцевий продукт і просуванні його до споживача.

Світова практика переконує, що, об'єднуючи власні ресурси в кооперативах, малі та середні виробники отримують можливість застосовувати новітні технології, сформувати свої маркетингові канали постачання необхідних засобів та збуту продукції і, зміцнивши тим самим власні позиції на ринку, отримувати більшу додану вартість.

Частка товарної продукції аграрного сектору, що реалізується через кооперативи, сягає в Скандинавії 70-75%, Нідерландах – 65, у Франції і Німеччині – 52-55, а в Японії і Китаї – майже 90% [5]. У всьому світі відомий досвід роботи канадських зернових кооперативів. Кооперативний рух у більшості країн розглядається як дієвий інструмент сталого розвитку [4]. Нині в державах-членах ЄС налічується 250 тисяч кооперативних підприємств, власниками

яких є 163 мільйони громадян (кожен третій громадянин ЄС), в них зайнято 5,4 мільйона осіб. Найчисленнішою є група кооперативів, що займаються заготівлею, переробкою та збутом (оптовим і роздрібним) сільськогосподарської продукції. Більше половини цієї продукції реалізується кооперативами в переробленому вигляді [5].

На жаль, новітня історія України не може слугувати прикладом відвертої уваги держави до кооперації в цілому та сільськогосподарської зокрема. Тому процеси створення і функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів гальмуються цілим рядом проблем, які ми об'єднали в окремі блоки:

- інформаційно-організаційний;
- фінансово-економічний;
- блок проблем державного регулювання розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Усі вищеперераховані блоки проблем є взаємозалежними і взаємозумовленими.

Не дивлячись на те, що протягом всієї історії незалежної України на різних рівнях суспільства ведеться мова про необхідність розвитку сільськогосподарської кооперації, переважна більшість селян (і не тільки) мають дуже примітивне уявлення про сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Відсутність знань про сільськогосподарську обслуговуючу кооперацію у сільського населення означає відсутність зацікавленості кооперацією, що, в свою чергу, не дає можливості скористатися тими перевагами, які відкриваються для селян з кооперацією. Це втрата кооперативного соціального потенціалу. За даними Міністерства аграрної політики і продовольства, станом на 01.01. 2014 року в Україні діяло 668 СОК, членами яких були 29988 чоловік або менше 0,18% сільського населення. Об'єм реалізованої через СОК продукції склав майже 55 млн. грн.

Носіями кооперативної ідеї могли б стати випускники аграрних вищих навчальних закладів. Проте спеціалізація «Економіка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів» була включена (як експеримент) до навчального плану спеціальності «Економіка підприємства» лише в одному аграрному вищому навчальному

закладі III-IV рівнів акредитації. Звичайно, що це не могло забезпечити більше 28 тисяч сільських населених пунктів України кваліфікованими фахівцями з обслуговуючої кооперації та створити їх критичну масу для активації кооперативного руху. Більш доцільною, з точки зору скорочення строків навчання та якісного складу студентів, є підготовка фахівців з сільськогосподарської кооперації у ВНЗ аграрного профілю за програмами другої вищої освіти.

На рівні центральних органів влади потребує докорінної модернізації система інформаційного супроводження кооперативної діяльності та наукових досліджень у сфері кооперативних відносин. Ці матеріали у вигляді практичних рекомендацій, посібників, довідників мають бути розміщені на веб-ресурсі Міністерства аграрної політики і продовольства.

Донесення кооперативної ідеї безпосередньо до широких мас селянства, навчання майбутніх кооператорів має реалізовувати мережа сільськогосподарських дорадчих служб (СДС). Вони ж в подальшому будуть здійснювати дорадчий супровід створення та діяльності СОК. Ця діяльність СДС відноситься до соціально спрямованих дорадчих послуг і має фінансуватись з державного та місцевих бюджетів. Не менше 5% коштів, що передбачені в державній та місцевих програмах підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, мають направлятись на дорадчий супровід.

Блок фінансово-економічних проблем тісно пов'язаний з блоком проблем державного регулювання розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, тому розглядатимемо їх в сукупності. Ці проблемні питання можна вирішити шляхом удосконалення технології державного регулювання розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Її (технологію) доцільно розглядати як спосіб поєднання і послідовність застосування методів, засобів та інструментів державного впливу на основі визначених принципів державного регулювання, що забезпечуватиме досягнення поставленої мети з можливістю відтворення процесу регулювання [6]. Метою є збільшення кількості СОК і обсягів надання ними послуг.

Обмеженість фінансових ресурсів малих і середніх сільськогосподарських виробників, навіть за умови їх об'єднання, вимагає державної підтримки створення матеріально-технічної бази СОК. Проте досвід 2009 року, коли була прийнята і функціонувала «Державна цільова програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів до 2015 року», свідчить про необхідність перегляду принципів і умов надання фінансової підтримки СОК. Об'єм участі держави в формуванні матеріально-технічної бази СОК має складати до 75-80% загальної вартості проекту, інша частина – інвестиції членів кооперативу. Зважаючи на реалії сьогодення, окрім безповоротної фінансової підтримки, нашим СОК варто надати можливість придбання сільськогосподарської техніки в лізинг, часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки, а також компенсації (часткової або повної) банкам процентів за кредитами, виданими кооперативам на придбання основних засобів, як це передбачено відповідними державними програмами для сільгосптоваровиробників. Для цього до переліку технічних засобів, що підпадають під відповідні державні програми, потрібно включити техніку та обладнання з «Каталогу сільськогосподарської техніки, засобів механізації та обладнання для кооперативів, особистих селянських та фермерських господарств» [7].

Не менш важливою є проблема удосконалення нормативно-правової бази, що регулює діяльність СОК. Відповідно до прикінцевих і перехідних положень Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» в редакції Закону від 20.11. 2012 № 5495-VI потребують внесення змін і доповнень ряд статей Цивільного кодексу, Законів України «Про кооперацію», «Про сільськогосподарський перепис», а також ряду нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади [8]. Термін приведення вищезазначених документів до вимог перехідних положень спливає 19.01. 2014 року, проте більшість з них так і не реалізовані.

Результати експертних опитувань (2012 р.) показали, що джерелом найбільш негативного впливу на розвиток СОК з боку держави є некомпетентність працівників владних установ і організацій (майже 37%). Причому і сільськогосподарські товаровиробники, і

державні службовці мають спільну думку з цього приводу. Тому серед невідкладних заходів для активізації розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації є навчання державних службовців і посадових осіб органів місцевого самоврядування основам кооперації.

Висновки. Об'єднання малих і середніх виробників сільськогосподарської продукції у сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи не лише сприятиме росту їх доходів, а забезпечить сталий розвиток сільських територій, буде гарантом продовольчої безпеки держави. Подальшого розгляду потребують питання підготовки ефективних менеджерів для СОК, інформаційного забезпечення та технологій регуляторного впливу держави і органів місцевого самоврядування на сільськогосподарську обслуговуючу кооперацію.

Список використаних джерел

1. Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості у 2013 році: Статистичний бюлетень. – К., Державна служба України. – 81 с.
2. Сільське господарство України 2013 року: Звіт державної служби статистики України. / Н.С. Власенко // В порядку інформації. – К., 2014. – 11 с.
3. Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві в 2013 році: Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба України. – 41 с.
4. Чорнобай М.М. Проблеми розвитку сільських територій та шляхи їх вирішення. Збірник наукових праць ПДАТУ. – Вип. 21. – Кам'янець-Подільський, 2013. – С. 198-202.
5. Рудік О. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація: Навчальний посібник. – К.: К.І.С., 2013. – 192 с.
6. Бабаєв В. Технологія державного регулювання розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. [Електронний ресурс] // <http://dosada.org.ua>
7. Каталог сільськогосподарської техніки, засобів механізації та обладнання для кооперативів, особистих селянських та фермерських господарств. [Електронний ресурс] // <http://sakon.rada.gov.ua/laws>

8. Корінець Р.Я. Науково-практичний коментар до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» та суміжних правових актів: / Р.Я. Корінець, М.Й. Малік, В.М. Масін та ін. – К. ТОВ «Компанія ВАІНТЕ», 2014. – 212 с.

***Аннотация.** Исследовано современное состояние и тенденции развития сельскохозяйственной обслуживающей кооперации в Украине; выявлены и проанализированы факторы, тормозящие создание и функционирование сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов. Особый акцент сделан на противоречия государственного регуляторного влияния на становление сельскохозяйственной обслуживающей кооперации.*

Независимо от уровня экономического развития и политического строя правительства государств рассматривают сельскохозяйственную кооперацию не только как инструмент повышения конкурентоспособности малых и средних сельскохозяйственных производителей, но и как залог устойчивого развития сельских территорий и продовольственной безопасности стран.

На основе отечественного и зарубежного опыта предложены и обоснованы пути решения проблем развития сельскохозяйственной кооперации.

***Ключевые слова:** сельскохозяйственная обслуживающая кооперация, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, малые и средние сельскохозяйственные производители, государственное регулирование сельскохозяйственной обслуживающей кооперации.*